

**ІМУНІТЕТ СУДДІ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

**IMMUNITY OF A JUDGE OF THE HIGHER ANTI-CORRUPTION COURT
IN CRIMINAL PROCEEDINGS**

Метою статті є з'ясування змісту імунітету судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному процесі, а саме визначення процесуальних гарантій і процедур, що застосовуються до нього в разі притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із відправленням правосуддя. У цій статті розглянуто окремі питання забезпечення незалежності суддів Вищого антикорупційного суду й особливості здійснення кримінального провадження щодо них за кримінальним процесуальним законодавством. Розглянуто та проаналізовано поняття, правову природу та сутність функціонального імунітету судді, який виступає як один з елементів процесуального статусу судді та гарантією його професійної діяльності. Визначено процесуальні гарантії та процедури, що застосовуються до судді Вищого антикорупційного суду в разі притягненні останнього до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із відправленням правосуддя. На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства та наукових підходів з'ясовано, що недоторканність та незалежність судді Вищого антикорупційного суду має особливе значення з огляду на специфіку кримінальних проваджень, підслідних такому суду. Указано, що одним із критеріїв забезпечення незалежності суддів у відправленні правосуддя є особливий порядок здійснення кримінального провадження щодо них. З'ясовано, що загалом процедура здійснення кримінального провадження стосовно суддів, зокрема й суддів Вищого антикорупційного суду, є однаковою. Водночас установлено, що законодавець підсилив рівень гарантій недоторканості і незалежності цих суддів, визначив особливості притягнення вказаної категорії осіб до кримінальної відповідальності, а саме особливий порядок початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених суддею Вищого антикорупційного суду; особливий порядок застосування деяких заходів кримінально-процесуального примусу; особливий порядок повідомлення про підозру. Відзначено процесуальну роль Генерального прокурора та виконувача обов'язків Генерального прокурора у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду, з огляду на те, що самі ці суб'єкти уповноважені на відкриття кримінального провадження, повідомлення про підозру та внесення відповідних клопотань (подань) про застосування окремих заходів кримінально-процесуального примусу щодо суддів Вищого антикорупційного суду. Розглянуто думки науковців щодо питання про надання згоди Вищою радою правосуддя на затримання судді, зокрема й судді Вищого антикорупційного суду, утримання його під вартою чи арештом.

Ключові слова: гарантія, імунітет, незалежність, недоторканність, суддя, особливий порядок, кримінальне провадження, Вищий антикорупційний суд.

The purpose of the article is to clarify the content of the immunity of a judge of the High Anti-Corruption Court in criminal proceedings, namely to determine the procedural guarantees and procedures applicable to him in bringing to justice for criminal offenses related to the administration of justice. This article considers certain issues of ensuring

the independence of judges of the Higher Anti-Corruption Court and the peculiarities of criminal proceedings against them under criminal procedural law. The concept, legal nature and essence of the functional immunity of a judge, which acts as one of the elements of the procedural status of a judge and a guarantee of his professional activity, are considered and analyzed. Procedural safeguards and procedures applied to the judge of the Higher Anti-Corruption Court in bringing the latter to criminal responsibility for committing criminal offenses related to the administration of justice are defined. Based on the analysis of criminal procedural law and scientific approaches, it was found that the immunity and independence of a judge of the Higher Anti-Corruption Court is of particular importance. It is stated that one of the criteria for ensuring the independence of judges in the administration of justice is a special order for conducting criminal proceedings against them. It was found that, in general, the procedure for conducting criminal proceedings against judges, including judges of the Higher Anti-Corruption Court, is the same. At the same time, it was established that the legislator strengthened the level of guarantees of inviolability and independence of these judges, defining certain features of bringing this category of persons to criminal responsibility, namely, a special procedure of beginning pre-trial investigation of criminal offenses committed by a judge; special procedure for application of certain measures of criminal procedural coercion; special procedure for notification of suspicion. The procedural role of the Prosecutor General and the Acting Prosecutor General in criminal proceedings against a judge of the Higher Anti-Corruption Court is noted, given that these entities are authorized to initiate criminal proceedings, report suspicions and make appropriate motions (submissions) on the application certain measures of criminal procedural coercion against judges of the Higher Anti-Corruption Court. The opinions of scholars on the issue of granting consent by the High Council of Justice to the detention of a judge, including a judge of the Higher Anti-Corruption Court, his custody or arrest are considered.

Key words: *guarantee, immunity, independence, inviolability, judge, special order, criminal proceedings, Higher Anti-Corruption Court.*

Вступ. Судовій гілці влади належить важливе місце у правовій демократичній державі, а її нормальне функціонування відповідно до конвенційних стандартів можливе лише в разі незалежності судової влади від будь-яких впливів. Тому в умовах становлення судової влади на європейських засадах важливе дослідження питання гарантій забезпечення незалежності суду у кримінальному процесі України.

Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) у доповіді стосовно незалежності судової влади, схваленій на 82-му пленарному засіданні, зазначила, що незалежність судової системи містить об'єктивну складову частину як невід'ємну характеристику судової системи як такої, та суб'єктивну складову частину – право особи на визначення її прав та обов'язків незалежним суддею. Без незалежних суддів не може бути належного та законного здійснення прав та свобод. Отже, незалежність судової системи не є остаточною самостійною метою. Це не персональний привілей суддів, а необхідність, що ґрунтується на забезпеченні можливості для суддів виконувати свою роль як охоронців прав та свобод людей [1, с. 88].

У ч. 2 ст. 126 Конституції України визначено гарантії незалежності і недоторканності суддів, згідно з якими вплив на суддів будь-яким способом забороняється, що означає заборону будь-яких дій стосовно суддів незалежно від форми їх прояву з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, установ, організацій, громадян та їх об'єднань, юридичних осіб із метою перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків чи схилити їх до винесення неправосудного рішення. Заборона впливу на суддів будь-яким способом поширюється на весь час обіймання ними посади судді [2].

Тим самим законодавець закріпив додаткові правові гарантії забезпечення діяльності представників Феміди для ефективного виконання основоположних завдань та функцій держави. Особливої уваги в цьому контексті, з огляду на останні події в нашій державі, пов'язані з початком функціонування Вищого антикорупційного суду (далі – ВАС), потребує дослідження питання незалежності та недоторканності суддів ВАС, оскільки останній був створений із метою розгляду специфічної категорії справ щодо кримінальних правопорушень, учинених так званими «топ-корупціонерами».

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування змісту імунітету судді Вищого антикорупційного суду у кримінальному процесі, а саме визначення процесуальних гарантій і процедур, що застосовуються до нього в разі притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із відправленням правосуддя.

У вітчизняній науковій юридичній літературі питання забезпечення гарантій щодо незалежності та недоторканності суддів, зокрема й у рамках кримінальних процесуальних відносин, вивчали Л.С. Виноградова, І.С. Ганенко, О.В. Капліна, А.Ю. Кожевников, Р.О. Куйбіда, Л.М. Москвич, О.М. Овчаренко, С.В. Подкопаєв, В.І. Тютюгін, Н.В. Шелевер та інші. Водночас науковці, які досліджували цю проблематику, наголошували на розумному балансі між безперешкодним функціонуванням та діяльністю всієї суддівської системи та мінімізацією можливості зловживання представниками суддівського корпусу наданими державою гарантіями недоторканності.

Незважаючи на це, залишаються невирішеною низка процедурних питань притягнення суддів до кримінальної відповідальності. Це пов'язано насамперед зі створення та початком функціонування Вищого антикорупційного суду.

Результати дослідження. Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України у ст. 10 закріпив рівність перед законом і судом як одну із загальних засад кримінального провадження. Ми поділяємо загальноприйнятту думку, що недоторканність судді є винятком із конституційного принципу рівності всіх перед законом і судом, тому що суспільство, яку висуває до носіїв судової влади та їхньої професійної діяльності підвищені вимоги, зобов'язане забезпечити їм додаткові гарантії правового захисту для ефективного виконання поставлених перед ними завдань. Водночас законодавець ураховує, що судді, на відміну від інших посадових осіб, які користуються імунітетом, обираються на посаду безстроково, зазвичай тривалий час працюють в одному населеному пункті, що пов'язано з певним ризиком і необхідністю закріплення додаткових юридичних гарантій їх захисту від необґрунтованих домагань [3, с. 27].

У юридичному розумінні імунітет означає виняткове право не підкорятися деяким загальним законам, надане особам, що мають особливе становище в державі, тобто це особливі пільги і привілеї, що звільняють окремих, визначених законом, осіб від окремих обов'язків і відповідальності в цілях збереження ними свого особливого статусу [4, с. 241].

Європейська комісія стосовно незалежності судової влади, коли встановлює межі «функціонального імунітету суддів», у п. 61 зазначеної вище доповіді визначила його як імунітет від кримінального переслідування за діяння, учинені під час виконання своїх функціональних обов'язків судді, за винятком умисних злочинів [1, с. 99].

У межах субінституту кримінальної відповідальності судді визначення імунітету судді охоплює процесуальні гарантії і спеціальні процедури, що застосовуються до нього в разі притягнення до юридичної відповідальності за скоєння протиправних вчинків (дій або бездіяльності), пов'язаних із відправленням правосуддя. Спеціальні процедури суддівського імунітету засновано на загальновизначених стандартах належної правової процедури і спрямовано на забезпечення засад незалежності, неупередженості, справедливості, транспарентності й ефективності судової гілки влади [5, с. 30].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди, коли здійснюють правосуддя, є незалежними від будь-якого незаконного впливу [6]. А одним із критеріїв забезпечення незалежності суддів у відправленні об'єктивного і неупередженого правосуддя є особлива процедура притягнення даних осіб до кримінальної відповідальності. Водночас норми Конституції України та спеціальних законів не виключають можливості притягнення їх до кримінальної відповідальності, а лише встановлюють особливу процедуру здійснення кримінального провадження щодо них.

Особливий порядок кримінального провадження стосовно суддів за чинним законодавством має низку особливостей. На законодавчому рівні їхній зміст закріплений у положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів», «Про Вищу раду правосуддя» та у гл. 37 КПК України. Недоторканність судді в разі порушення щодо нього кримінального провадження стосується як особливого порядку проведення досудового розслідування, так і судового провадження, зокрема затримання таких осіб, обрання запобіжних заходів, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення стосовно судді оперативного-розшукових заходів чи слідчих дій.

Створення нового підрозділу судової влади з виключними повноваженнями може не усунути проблеми з корупцією у країні, якщо судді ВАС не будуть користуватись додатковими гарантіями. Цю тезу підтримав законодавець, підсилив рівень гарантій недоторканності і незалежності

цих суддів. Зокрема, оцінюючи положення кримінального процесуального законодавства щодо недоторканності суддів ВАС, варто зазначити, що загалом процедура здійснення кримінального провадження стосовно суддів, зокрема й суддів ВАС, є однаковою. Варто зазначити деякі особливості порядку притягнення до кримінальної відповідальності досліджуваної категорії осіб.

По-перше, відповідно до положення ст. 480¹ КПК України встановлено особливий порядок початку досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених суддею ВАС. На відміну від суддів судів загальної юрисдикції, відомості, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення суддею ВАС, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора) у порядку, встановленому КПК України. Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин із моменту внесення таких відомостей, повідомити Верховний Суд про початок досудового розслідування [7].

Це положення спрямовано на зміцнення гарантій незалежності суддів Вищого антикорупційного суду та покликано сприяти зменшенню можливого впливу на них, з огляду на те, що тільки Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) може починати досудове розслідування щодо зазначеного суб'єкта.

По-друге, особливий порядок застосування заходів кримінально-процесуального примусу, який охоплює:

– особливий порядок затримання, який гарантує право на особисту недоторканність судді, відповідно до якого без згоди Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. А обов'язок внесення подання про надання згоди на затримання судді ВАС покладається на Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора).

Законом України «Про Вищу раду правосуддя» у ст. 59 передбачено, що розгляд подання про надання згоди на затримання судді ВАС, утримання його під вартою чи арештом здійснюється Вищою радою правосуддя з обов'язковою участю судді або його представника. Повідомлення про дату, час і місце розгляду відповідного клопотання направляється невідкладно Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора) та судді Вищого антикорупційного суду. У разі неявки судді ВАС або його представника на засідання Вищої ради правосуддя розгляд подання здійснюється без їхньої участі [8].

Рішення Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) про надання згоди на затримання судді, утримання його під вартою чи арештом стосовно судді Вищого антикорупційного суду негайно вручається Генеральному прокурору (виконувачу обов'язків Генерального прокурора).

У контексті розгляду питання щодо надання згоди на затримання судді, зокрема й суддів ВАС, утримання його під вартою чи арештом Вищою радою правосуддя необхідно зазначити, що наведені положення законодавця давно викликають чималу дискусію. Деякі науковці критикують зміну суб'єкта, уповноваженого надавати згоду на притягнення суддів до відповідальності, а саме замість Верховної Ради України така згода надаватиметься ВРП. На погляд Н.В. Шелевер, така зміна суб'єкта є недоцільною, оскільки тут буде діяти принцип «суддівської солідарності». Це рішення має ухвалювати політично незалежний орган. Так, Верховна Рада України представляє різні політичні сили, тому її рішення стосовно позбавлення імунітету суддів може бути об'єктивним. Із цього випливає, що все взаємопов'язане: депутатський і суддівський імунітети. Тому необхідно залишити депутатам імунітет, тоді є хоч якісь шанси, що вони будуть ухвалювати неупереджені рішення стосовно суддів [9, с. 169].

Натомість І.Н. Гоненко переконує, що дорікати ВРП за її «суддівську солідарність» є не зовсім слушним кроком, посилаючись на те, що ВРП формується за принципом політичної нейтральності та професійності, відповідно до ст. 131 КУ, лише 10 членів із 21 обираються з'їздом суддів України із числа суддів чи суддів у відставці, а інші ж члени здебільшого можуть не належати до суддівського корпусу [10, с. 111–112].

З огляду на думки згаданих науковців та особливий статус суддів ВАС, вважаємо, що тільки політично незалежний орган, більшість членів якого не належать до суддівського корпусу, може об'єктивно вирішувати питання про обмеження права на особисту свободу й особисту недоторканність суддів ВАС;

– особливий порядок тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя стосовно судді ВАС. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності ухвалюється ВРП на підставі вмотивованого

клопотання Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора). Тобто ініціювати перед ВРП застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження може виключно Генеральний прокурор та виконувач його обов'язків.

Відповідно до ч. 4 ст. 63 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», на відміну від інших суддів, Генеральний прокурор або його заступник не можуть уповноважити прокурора на вручення судді ВАС копії клопотання про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності та матеріалів, що обґрунтовують клопотання, а також на представлення відповідного клопотання під час розгляду на засіданні ВРП.

По-третє, особливий порядок повідомлення про підозру. Відповідно до ч. 1 ст. 480 КПК України, судді ВАС може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором (виконувачем обов'язків Генерального прокурора). У ч. 2 цієї ж статті законодавець зазначає, що Генеральний прокурор (виконувач обов'язків Генерального прокурора) може доручити іншим прокурорам здійснити письмове повідомлення про підозру судді ВАС у порядку, передбаченому ч. ч. 1 та 2 ст. 278 КПК України. Наведене законодавче положення означає, що таке повідомлення має бути обов'язково скріплене підписом одного із цих суб'єктів (Генеральним прокурором, виконувачем обов'язки Генерального прокурора), а не безпосередньо ними вручене.

Висновки. Наявність імунітету суддів, що в рамках кримінального процесу відображається як недоторканність, на наше переконання, є ознакою реалізації конвенційних стандартів щодо здійснення належного і справедливого правосуддя незалежним та неупередженим судом, виключає можливий вплив із боку осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні або якимось чином зацікавлені в його результатах, сприяє нормальному функціонуванню системи кримінального судочинства.

Недоторканність судді ВАС має особливе значення з огляду на специфіку кримінальних проваджень, підслідних такому суду. Саме для усунення можливостей неправомірного тиску на суддів шляхом маніпулювання кримінальними провадженнями КПК України визначає особливий порядок кримінального провадження щодо досліджуваного суб'єкта.

Під час проведення аналізу процедури притягнення судді до відповідальності не можна не відзначити процесуальну роль Генерального прокурора та виконувача обов'язків Генерального прокурора у кримінальному провадженні щодо судді Вищого антикорупційного суду, адже самі ці суб'єкти уповноважені на відкриття кримінального провадження, повідомлення про підозру та внесення відповідних клопотань (подань) про застосування окремих заходів кримінально-процесуального примусу щодо суддів ВАС.

Список використаних джерел:

- Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
  2. Виноградова Л.Є. Юридична відповідальність суддів загальних судів України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2004. 187 с.
  3. Юридична енциклопедія : у 6-ти т. / за ред. Ю.С. Шемшученка (відп. дед.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2 : Д – Й. 744 с.
  4. Овчаренко О.В. Юридична відповідальність суддів : автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.10. Одеса, 2018. 45 с.
  5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
  6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № № 9–13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.
  7. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 р. № 1798–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № № 7–8. Ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
  8. Шелевер Н.В. Особливості реформування суддівського імунітету після внесених змін до Конституції України (у частині правосуддя). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. С. 167–170.
  9. Гоненко І.Н. Імунітет суддів у кримінальному процесі: теоретико-правовий аналіз. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 4 (69). С. 109–114.